

O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI JIZZAX FILIALI

ISSN 2181-3884

ZAMONAVIY ILMIY-TEXNIK TADQIQOTLAR

xalqaro jurnali

Vol. 2 No. 4

2026

**International Journal of
Contemporary Scientific
and Technical Research**
Volume 2 Issue 4
2026

**Zamonaviy ilmiy-texnik
tadqiqotlar xalqaro jurnali**
4-son
2026

**Международный журнал
современных научно-
технических
исследований**
Том 2 Выпуск 4
2026

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

Xalqaro ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

P.f.d., prof., O.X. Turakulov

Bosh muharrir:

A.A. Abdumalikov

Tahrir kengashi mas'ul kotibi:

D.M. Jomurodov

Tahririyat hay'ati:

1. B.f.d., prof., S. Murodova (O'zMU Jizzax filiali, UZB)
2. P.f.n., prof., S. Usmanov (O'zMU Jizzax filiali, UZB)
3. T.f.n., dos., S. Tavboev (O'zMU Jizzax filiali, UZB)
4. F.f.d., prof., N. Djusupov (O'zDJTU, UZB)
5. T.f.d., dos., S. Ruzimov (TTPU, UZB)
6. P.f.d., prof., G. Lekerova (SKU, KZH)
7. DSc., Ali Coşkan (ASUI, TR)
8. T.f.d., prof., D. Irgasheva (TATU, UZB)
9. T.f.d., prof., I. Siddikov (NRU TIIAME, UZB)
10. T.f.n., dos., S. Eshkabilov (NDU, US)

Zamonaviy ilmiy-texnik tadqiqotlar xalqaro elektron jurnali (International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research) O'zMU Jizzax filiali Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2022-yil 9-sentabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №038200 raqami bilan ro'yxatidan o'tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O'zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-3884 ISSN raqami olingan.

© "O'zMU Jizzax filiali" – 2023

Tahririyat manzili:

130100, Jizzax viloyati, Jizzax shahri,
Sh.Rashidov Shox ko'chasi, 259-uy.

BO'LAJAK PEDAGOGLARDA KASBIY MAS'ULIYAT, BURCH VA MAJBURIYATLARNI ANGLASH DARAJASINI BAHOLASHNING OB'JEKTIV PEDAGOGIK MEZONLARI VA KO'RSATKICHLARI

Babadjanova Gulchexra Baxtiyarovna

Alfraganus universiteti, katta o'qituvchi.

Annotatsiya.

Ushbu maqolada bo'lajak pedagoglarda kasbiy mas'uliyat, burch va majburiyatlarni anglash darajasini baholashning fundamental mezonlari hamda ularning o'lchov ko'rsatkichlari tizimi ishlab chiqilgan. Shuningdek, talabalarining kasbiy mas'uliyatni anglash darajalari tavsiflanib, tajriba-sinov ishlari natijalari statistik va tahliliy jihatdan yoritib berilgan. Taklif etilayotgan pedagogik model bo'lajak pedagog shaxsining shakllanish va rivojlanish jarayonini, uning sifatini kuzatib borish, ma'lumotlarni to'plash, tahlil qilish hamda ushbu jarayonni takomillashtirish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: kasbiy mas'uliyat, pedagogik burch, majburiyat, pedagogik deontologiya, baholash mezonlari, kognitiv mezon, aksiologik mezon, refleksiv tahlil, monitoring.

ОБЪЕКТИВНЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ОЦЕНКИ УРОВНЯ ОСОЗНАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ, ОБЯЗАННОСТЕЙ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Бабаджанова Гульчехра Бахтияровна

Университет Альфраганус, старший преподаватель.

Аннотация.

В данной статье разработана система фундаментальных критериев и соответствующих измерительных показателей для оценки уровня осознания профессиональной ответственности, долга и обязанностей будущими педагогами. Кроме того, охарактеризованы уровни осознания профессиональной ответственности студентами, а результаты опытно-экспериментальной работы представлены на основе статистического и аналитического анализа. Предлагаемая педагогическая модель позволяет осуществлять мониторинг процесса формирования и развития личности будущего педагога, отслеживать его качество, собирать и анализировать данные, а также совершенствовать данный процесс.

Ключевые слова: профессиональная ответственность, педагогический долг, обязанность, педагогическая деонтология, критерии оценки, когнитивный критерий, аксиологический критерий, рефлексивный анализ, мониторинг.

OBJECTIVE PEDAGOGICAL CRITERIA AND INDICATORS FOR ASSESSING THE LEVEL OF PROFESSIONAL RESPONSIBILITY AND UNDERSTANDING OF OBLIGATIONS IN FUTURE EDUCATORS

Babadjanova Gulchexra Baxtiyarovna

Alfraganus University, Senior Lecturer.

Abstract.

This article develops a system of fundamental criteria and corresponding measurement indicators for assessing the level of awareness of professional responsibility, duty, and obligations among prospective teachers. Furthermore, the levels of students' awareness of professional responsibility are characterized, and the results of experimental research are presented through statistical and analytical analysis. The proposed pedagogical model makes it possible to monitor the process of formation and development of prospective teachers' personalities, assess its quality, collect and analyze

data, and improve this process.

Keywords: professional responsibility, pedagogical duty, obligation, pedagogical deontology, assessment criteria, cognitive criterion, axiological criterion, reflective analysis, monitoring.

Kirish. Zamonaviy globallashuv va mehnat bozori sharoitida oliy pedagogik ta'lim tizimida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda chuqur nazariy bilim berish bilan birga kasbiy mas'uliyat, ma'naviy-axloqiy burch va ijtimoiy javobgarlikni anglaydigan, bilimli, zamonaviy va ijodiy fikrlaydigan, Vatanga sadoqatli pedagog kadrlarni tayyorlash kabi vazifalar maqsad qilingan.

Raqamlashtirilgan va integratsiyalashgan ta'lim muhitini yaratishga asoslangan uzoq muddatli maqsadlarga erishish va resurslardan samarali foydalanish uchun ishlab chiqilgan umumiy, keng ko'lamli harakatlar doirasida bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyalari tarkibida "Hard skills" (kasbiy bilimlar) bilan bir qatorda "Soft skills" (mas'uliyat, burch, etika), kasbiy mas'uliyat, ijtimoiy burch va qonuniy majburiyatlarni anglash darajasi yetakchi o'ringa chiqmoqda. Biroq bo'lajak pedagoglarda nazariy bilimlarni o'zlashtirish ko'rsatkichi yuqori bo'lgani holda, dars jarayonidagi kutilmagan vaziyatlarda mas'uliyatni o'z zimmasiga olish va kasbiy burchga sodiqlik darajasi har doim ham talabga javob beravermaydi.

Muammoning qo'yilishi. Oliy pedagogik ta'limda talabalarning kasbiy mas'uliyati va burch tuyg'usini baholashda ularning fanlardan olgan reyting ballari va imtihon baholariga tayanib qolinayotgani asosiy muammo bo'lib qolmoqda. Tizimda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy odobi, o'z burchini his qilishi va ma'naviy tayyorgarligini xolis (obyektiv) baholaydigan aniq mezon va ko'rsatkichlar mukammal ishlab chiqilmaganligi talabalarning haqiqiy professional o'sishini nazorat qilish va ularga to'g'ri yo'nalish berish imkoniyatini cheklaydi. Kasbiy mas'uliyat esa imtihon topshirish yoki test yechishdan ancha chuqurroq tushunchadir.

Tadqiqotning maqsadi — bo'lajak pedagoglarda kasbiy mas'uliyat va burch hissi qaysi darajada ekanini aniq hamda xolis baholashdir. Ushbu tadqiqot aynan mana shunday baholash mezonlari, ko'rsatkichlari va maxsus diagnostika tizimini yaratish hamda ularni ilmiy jihatdan asoslashni maqsad qilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Oliy ta'lim muassasasida bo'lajak mutaxassislarning ma'naviy-axloqiy qiyofasi, kasbiy mas'uliyati, burchi va majburiyatlarini anglashi va ularning shakllanganlik darajasini pedagogik jihatdan baholash ko'rsatkichlarini ishlab chiqish zarurati ko'plab mahalliy va xorijiy olimlarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda.

Xorijiy va MDH olimlari tadqiqotlari tahlili. Kasbiy mas'uliyat va majburiyat tuyg'usini shakllantirish hamda uni pedagogik diagnostika qilish masalalari falsafiy, psixologik va pedagogik yondashuvlar negizida o'rganilgan. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va professionallik mezonlari rus psixologi, psixologiya fanlari doktori, professor E. F. Zeer va taniqli pedagog-olim, akademik V. A. Slastenin ishlarida keng yoritilgan. E. F. Zeer an'anaviy [2] "bilim, ko'nikma va malakalar" modelidan voz kechib, ta'lim markaziga talabaning subyektiv tajribasi, uning mustaqilligi va shaxsiy salohiyatini qo'yishni taklif etgan. Ta'lim shunchaki mutaxassis tayyorlash emas, balki shaxsning kasbiy o'z-o'zini anglashi va rivojlanishiga xizmat qilishi kerak, degan ta'limiy yondashuvga tayangan. V. A. Slastenin asosan pedagogik faoliyat, o'qituvchi shaxsi va uning kasbiy madaniyatini tadqiq etgan. U pedagogik ta'limda "Shaxsga va qadriyatga yo'naltirilgan (aksiologik) yondashuv" maktabiga asos solgan. Slastenin fikricha, o'qituvchi tayyorlash tizimi shaxsga yo'naltirilgan bo'lishi shart. Chunki faqatgina shaxs sifatida shakllangan, insonparvarlik qadriyatlariga ega pedagog kelajakda maktabda o'quvchi shaxsini rivojlantira oladi [6]. Xalqaro miqyosda tan olingan ta'lim psixologi T. R. Guski o'z faoliyatini professional rivojlanishni baholash, o'qitishning o'quv asoslarini takomillashtirish va baholash islohotiga bag'ishladi. Nemis psixologi va tadqiqotchisi, professor Fani Lauermannning empirik ta'lim tadqiqotlari va ta'lim psixologiyasiga ixtisoslashgan ishi ta'limdagi psixologik dinamikaga qaratilgan.

Mahalliy olimlar tadqiqotlari tahlili. Respublikamiz pedagog olimlaridan R. X. Djurayev, Sh. S. Sharipov, B. X. Xodjayevlarning ilmiy-pedagogik izlanishlarida talabalarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish hamda ularning ijtimoiy-fuqarolik mas'uliyatini yuksaltirish muammolari tahlil qilingan. Mahalliy tadqiqotchilarning ishlarida milliy qadriyatlar va pedagogik etika tamoyillarining o'rni yuqori baholanadi. Talabalarni faqat tor doiradagi amaliy ko'nikmalarga ega mutaxassis emas, balki jamiyat oldidagi o'z burchini chuqur anglaydigan komil shaxs sifatida shakllantirishga qaratilgan [1]. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy shakllanishi, pedagogik mahorati va deontologik madaniyati masalalari J. G' Yo'ldoshev va S. A. Usmonov tadqiqotlarida, zamonaviy o'qituvchining kasbiy kompetensiyalari tizimida shaxsiy sifatlar va ijtimoiy mas'uliyatning o'rni keng yoritilgan. Pedagog olimi N. N. Azizxodjayeva [3] pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat kontekstida bo'lajak o'qituvchining refleksiv madaniyatini, ya'ni o'z xatti-harakatlariga nisbatan tanqidiy munosabatda bo'lish qobiliyatini kasbiy mas'uliyatning asosi sifatida baholagan.

Pedagogning kasbiy mas'uliyati, kasbiy burchi va majburiyatlari pedagog shaxsining professionalligi, ma'naviy-axloqiy qiyofasi, faoliyat samaradorligini belgilovchi muhim kategoriyalar hisoblanadi va ularning o'ziga xos pedagogik-psixologik interpretatsiyasi mavjud.

Kasbiy yoki pedagogik burch — bu mutaxassisning jamiyat oldidagi ma'naviy-axloqiy majburiyatlarini o'zining ichki intilishi, ya'ni asosiy faoliyat motivi sifatida chuqur his etishi va anglab yetishidir. Pedagog talabalarga bilim berishi

bilan birga ularni barkamol shaxs qilib tarbiyalashi, ularning huquq va erkinliklarini hurmat qilishi kerak.

Kasbiy mas'uliyat — ta'lim sifati va talabning kelajakdagi faoliyati pedagogning dars berish jarayonidagi xatti-harakatlari hamda qarorlariga bog'liq bo'lib, uni amalga oshirish pedagoglik kasbining bosh mas'uliyatini belgilab beradi [4]. Pedagog darsning sifatli o'tilishi, adolatli baholanishi, auditoriyadagi sog'lom psixologik muhitni yaratish va har bir talabning xavfsizligi uchun bevosita mas'uldir. Mas'uliyat — irodaviy sifat bo'lib, u kasbiy refleksiyani faollashtiradi.

Pedagogning majburiyati — qonunchilik, lavozim yo'riqnomalari va kasbiy me'yorlar bilan tartibga solinadigan huquqiy-ma'muriy talablar majmuasidir. Majburiyat pedagog xohishidan qat'i nazar bajarilishi shart bo'lgan me'yorlardir. Majburiyat ko'pincha tashqi motivatsiya asosida shakllanadi (masalan, maosh olish, hayfsan olmaslik). Agar majburiyatlar shaxsiy qadriyatlarga (burch hissiga) aylanmasa, pedagogning faoliyati rasmiyatchilik tusini olib, ijodkorligining so'nishiga olib kelishi mumkin.

Metodologiya. Bo'lajak pedagoglarda kasbiy mas'uliyat, burch va majburiyatlarni anglash darajasini obyektiv baholash maqsadida kompleks pedagogik diagnostika metodlari majmuasidan foydalanildi. Tadqiqot jarayoni Guliston davlat universiteti va Alfraganus universiteti bazasida o'tkazildi. Tajriba-sinov ishlariga 140 nafar talaba jalb qilindi, shundan 72 nafar talaba tajriba guruhlarida va 68 nafari nazorat guruhlarida qatnashdi.

Tadqiqotda quyidagi diagnostik vositalar va metodlardan foydalanildi:

1. Kognitiv komponentni baholash uchun: Pedagogik etika, ta'lim huquqi va deontologiya asoslariga oid test topshiriqlari hamda standartlashtirilgan intervyular asosida baholandi.

2. Aksiologik komponentni baholash uchun: Kasbiy-pedagogik qadriyatlarning ahamiyat darajasini baholashda psixodiagnostik so'rovnomalardan foydalanildi. Bu usul shaxsning kasbiy faoliyatiga bo'lgan munosabati, ichki intilishlari va qadriyatlar tizimini tahlil qilish uchun xizmat qiladi.

3. Faoliyatli-amaliy (praksikologik) komponentni baholash uchun: Kasbiy amaliyot davridagi real harakatlarni tizimli kuzatish xaritasi hamda kutilmagan pedagogik vaziyatlarni yechishga yo'naltirilgan keys (case-study) tizimi orqali tahlil qilindi.

4. Refleksiv komponentni baholash uchun: O'z kasbiy xatti-harakatlarini tanqidiy baholash, yutuq va kamchiliklarini anglash, o'z ustida ishlash uchun o'z-o'zini baholash testlaridan foydalanildi.

NATIJALAR

Olib borilgan nazariy tadqiqotlar, tajriba va kuzatuvlar natijasida bo'lajak pedagoglarda kasbiy mas'uliyat, burch va majburiyatlarni anglash darajasini o'lchovchi kompleks mezonlar va ularning ko'rsatkichlari tizimi aniqlandi.

Tajriba-sinov ishlarining aniqlovchi qismida har ikki guruhda ham talabalarining kasbiy mas'uliyatni anglash darajasi asosan o'rta va quyi ko'rsatkichlarni tashkil etgan bo'lsa, shakllantiruvchi bosqichdan so'ng (tajriba guruhiga keyslar tizimi, deontologik seminarlar va raqamli monitoring integratsiya qilingandan keyin) vaziyat sezilarli darajada o'zgardi.

Tajriba va nazorat guruhlarining tadqiqot yakunidagi yakuniy ko'rsatkichlari

Guruhlar	Tadqiqotchilar soni	Quyi daraja (%)	O'rta daraja (%)	Yuqori daraja (%)
Nazorat guruhi	68 nafar	26,6%	55,7%	17,5%
Tajriba guruhi	72 nafar	8,2%	47,4%	44,6%

Talabalaridagi mas'uliyatni anglash darajalari.

Quyi daraja: Kasbiy burch va majburiyatlar haqidagi tasavvurlar yuzaki. Faoliyatda mas'uliyatsizlikka, topshiriqlarga befarq munosabatda bo'lishga moyillik kuzatildi. Kasbga nisbatan tasodifiy yondashadi.

O'rta daraja: Talaba majburiyatlarini biladi va ularni bajaradi, biroq asosan topshiriq berilgandagina faollik ko'rsatadi. Tashabbuskorlik sust, mas'uliyat hissi tashqi nazoratga bog'liq.

Yuqori daraja: Talaba pedagogik burch va mas'uliyatni to'liq anglaydi. Amaliyotda tashabbuskor, qiyinchiliklardan qochmaydi, o'z ustida muntazam ishlaydi. Kasbiy etika uning shaxsiy qadriyatiga aylangan.

An'anaviy o'quv jarayoni davom etgan nazorat guruhida yuqori darajadagi kasbiy mas'uliyatga ega talabalar 17,5% ni tashkil etgan bo'lsa, maxsus ishlab chiqilgan obyektiv baholash, refleksiya va keys-stadi texnologiyalari tatbiq etilgan tajriba guruhida bu ko'rsatkich 44,6% ga yetdi. Quyi darajada bo'lgan talabalar ulushi tajriba guruhida 26,6% dan 8,2% gacha kamaydi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, talabalarda kasbiy mas'uliyat va burch tuyg'usini shakllantirish og'zaki ta'sir ko'rsatish orqali kechadigan passiv jarayon emas. Agar oliy ta'lim muassasasida talabning mas'uliyati faqat reyting ballari orqali baholansa (nazorat guruhidagi kabi), unda faqat funksional-bajaruvchanlik (o'rta daraja) shakllanadi. Biroq ta'lim jarayoniga praksikologik va refleksiv mezonlar kiritilib, talaba o'z amaliy faoliyatini muntazam tahlil qilishga o'rgatilsa, unda kasbiy mas'uliyat tashqi majburiyatdan ichki ehtiyojga, ya'ni yuqori (kreativ-faol) darajaga aylanadi. Bu esa taklif etilayotgan pedagogik modelning obyektivligi va samaradorligini to'liq tasdiqlaydi.

XULOSA

Olib borilgan adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ilm-fanda kasbiy mas'uliyat va burch tushunchalarining nazariy jihatlarini yetarlicha yoritilgan. Biroq zamonaviy oliy pedagogik ta'lim sharoitida talabalarda kasbiy mas'uliyat, burch va

majburiyatlarni anglash darajasini aynan qaysi mezonlar asosida xolis diagnostika qilish, baholashning subyektivligini kamaytirish va bu jarayonni raqamli ta'lim muhitiga integratsiya qilish mexanizmlari hamon dolzarb va tizimli tadqiqotni talab etuvchi muammo bo'lib qolmoqda. Mazkur maqolada ushbu ilmiy bo'shliqni to'ldirish maqsadida bo'lajak pedagoglarning mas'uliyat darajasini o'lchovchi kompleks kognitiv, aksiologik, praksikologik va refleksiv mezonlar tizimi taklif etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ibragimov B. Talabalarda burch va mas'uliyat hissini shakllantirish masalasi // Inter Education & Global Study. – 2025. – № 1 (1).
2. Quchqorova N. M. Pedagogik kasbiy kompetentligi va kreativlik. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022.
3. Hamidov J. A., Axmedova M. A. Pedagogik deontologiya va kompetentlik. – Toshkent: Tafakkur, 2020.
4. Avazboyev A. I., Ismadiyarov Y. U. Kasbiy pedagogika. – Toshkent: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2014.
5. Xoliqov A. A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2011.
6. Pedagoglarni kasbiy rivojlantiruvchi ta'lim muhitini yaratish muammolari: respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Samarqand: Samarqand viloyati PMM, 2025. – 843 b.